

Микола Панов

доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
завідувач кафедри кримінального права № 2
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(Харків, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6323-6489>
criminallaw2v@gmail.com

УДК 343.2.01:164.2

ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ І ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПОНЯТІЙНИХ АПАРАТІВ НАУК КРИМІНАЛЬНОГО ЦИКЛУ

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена дослідженню проблеми співвідношення і взаємозв'язку понятійних апаратів наук кримінального циклу: кримінального права, кримінального процесу, кримінально-виконавчого права, кримінології, криміналістики тощо, які об'єднуються, головним чином, єдиною для них предметно-прагматичною проблемою. Більше в її узагальненому вигляді – проблемою. Більше боротьби зі злочинністю, яка базується на міжгалузевій фундаментальній науковій основі – “загальній теорії боротьби зі злочинністю”. Методологічну основу співвідношення цих наук становлять методи диференціації та інтеграції. Метод диференціації лежить в основі поділу знань у сфері боротьби зі злочинністю на окремі, відносно відособлені групи і визнання їх як самостійних юридичних наук. Метод інтеграції вказує на процеси зближення і взаємодії наук, взаємопроникнення їх на рівні окремих елементів понятійних апаратів: правових категорій, понять, юридичних термінів. Серед них виділяється клас “міждисциплінарних”, які використовуються усіма науками кримінального циклу (зокрема, “злочин”, “кримінальна відповідальність”, “склад злочину”, “покарання”, “суб'єкт злочину”) і при цьому є предметом дослідження та розробки, перш за все, науки кримінального права. На підставі поділу всіх наук кримінального циклу на фундаментальні й прикладні обґрунтовується необхідність трактування “міждисциплінарних категорій, понять і термінів” при використанні їх у прикладних науках, зважаючи на зміст та обсяг, що вкладаються в них, головним чином, наукою кримінального права, що відносно інших наук цього циклу є фундаментальною наукою. Інші категорії, поняття і терміни є предметом інших (прикладних) наук кримінального циклу. Вони повинні розглядатися у всіх випадках, з огляду на їхнє трактування в науках, предметом яких вони є. Сформульовані пропозиції та рекомендації мають важливе значення для розвитку наукових досліджень, а також у правотворчості і правозастосуванні.

Ключові слова: понятійні апарати наук кримінального циклу; правові категорії; правові поняття; юридична термінологія; диференціація наук; інтеграція наук; міждисциплінарні категорії, поняття, терміни.

Проблема понятійних апаратів наук кримінального циклу, особливо їх співвідношення і взаємозв'язку, є недостатньо розробленою. Утім, у літературі стверджується, що одні й ті самі правові категорії, поняття і терміни, що становлять зміст понятійних апаратів більшості (або всіх) наук кримінального циклу, мають трактуватися різним чином і кожна з цих наук може розробляти “свої” категорії, поняття і термінологію. Цей підхід – надто спірний – важливий як для юридичної науки, так і для вирішення практичних питань у законотворчій і правозастосовній діяльності. Вказані обставини й обумовили вибір теми щодо співвідношення і взаємозв'язку понятійних апаратів наук кримінального циклу.

Мета дослідження – вивчити співвідношення і взаємозв'язок понятійних апаратів наук кримінального циклу на рівні правових категорій, понять і юридичної термінології, розробити й обґрунтувати правила трактування одних і тих самих (“міждисциплінарних”) категорій, понять і термінів, що використовуються різними науками кримінального циклу і галузями законодавства.

До наук кримінального циклу (блоку) в літературі відносять: кримінальне право, кримінальне процесуальне право, кримінально-виконавче право, кримінологію, криміналістику та ін.¹. Ці юридичні науки об'єднуються, головним чином, єдиною для них узагальненою предметно-прагматичною проблемою – проблемою боротьби зі злочинністю, що базується на міжгалузевій фундаментальній науковій основі – “загальній теорії боротьби зі злочинністю”, в якій обґрунтовується специфічний і надзвичайно важливий комплексний підхід діяльності держави й суспільства у цій надзвичайно важливій сфері². Проте кожна із вказаних наук має суттєві відмінності від інших, що прослідковується на різних рівнях – на рівні предметів дослідження, змісту, завдань, обсягу і меж наук, їх понятійних апаратів тощо. Основу цього підходу становить *метод диференціації наук* (від лат. *differentia* – поділ, розчленування цілого на якісно відмінні частини), який є основоположним у наукознавстві при поділі наукових знань на певні групи (види) і виокремленні тих чи інших видів наук³. Застосування цього методу надає підстави констатувати, що наукові знання у сфері кримінального циклу (кримінальне право, кримінально-процесуальне право, кримінологія, криміналістика та ін.) це група самостійних, відносно відокремлених *галузей знань*, які, з точки зору їх дисциплінарної організації, слід визнавати як *самостійні науки*.

¹ И Карпец, ‘Соотношение криминологии, уголовного, исправительно-трудового права’ (1981) 4 Сов. гос. и право 77-9.

² В Зеленецкий, *Общая теория борьбы с преступностью. 1. Концептуальные основы* (Основа 1994) 170-223.

³ *Философия: Энциклопедический словарь* (Ивин А ред, Гардарика 2004) 241.

Особливу роль у диференціації наук кримінального циклу мають *понятійні апарати* цих наук. Термін “понятійний апарат науки” означає збірне поняття, до структури якого входять його складові: юридичні категорії, поняття і юридична термінологія, що являють собою тісно взаємопов’язані і взаємодіючі юридичні логіко-лінгвістичні утворення, обумовлені предметом відповідної науки⁴.

Розробка системи категорій, понять та юридичної термінології, з’ясування їх взаємозв’язку і взаємодії та одночасно відносної їх відокремленості, встановлення інтегративних зв’язків із понятійними апаратами суміжних галузей знань – найважливіші завдання і функції кожної з юридичних наук. Чим досконаліше їхні понятійні апарати, детальніше розроблені категорії, поняття та відповідна їм термінологія, глибше з’ясований їх зв’язок і співвідношення з системою елементів понятійних апаратів інших наук, тим досконаліше науковий “інструментарій” відповідної науки і її дисциплінарна організація, тим більш повно і точно відображає вона сутність явищ об’єктивної дійсності, що дає змогу більш успішно опанувати ці явища і позитивно впливати на них⁵.

Отже, кожна з наук кримінального циклу в своєму змісті має систему категорій, понять і термінів, які об’єктивно обумовлені історично сформованим предметом науки й належать безпосередньо саме цій науці. Так, у кримінальному праві до них можна віднести, наприклад, категорії “злочин”, “склад злочину”, “кримінальна відповідальність”, “вина”, “суб’єкт злочину”, “покарання”, поняття конкретних злочинів, передбачених нормами Особливої частини Кримінального кодексу України⁶, та ін.; у криминології – “злочинність”, “причини злочинності”, “умови, що сприяють вчиненню злочину”, “попередження злочинів”, “особистість злочинця” та ін.; у кримінальному процесі: “державне обвинувачення”, “обвинувачений”, “досудове слідство”, “потерпілий”, “вирок”, “кримінальне провадження”, “докази” та ін.; у криміналістиці – “криміналістична тактика”, “криміналістична техніка”, “криміналістична ідентифікація”, “трасологія”, “слідча тактика”, “методика розслідування окремих видів злочинів” та ін. Ці категорії, поняття і терміни в системі інших логіко-лінгвістичних елементів зазначених наук у їхній єдності та взаємодії й утворюють понятійні апарати кожної з наук, що дає змогу, зокрема, відокремлювати, диференціювати та ідентифікувати відповідні галузі знань як самостійні науки.

⁴ М Панов, ‘Понятійний апарат кримінального права та його наукове і практичне значення (2018) 4 Право України 205-22.

⁵ Н Панов, *Проблеми методології формування понятійного апарата юридической науки* (Право 2011) 3-8.

⁶ Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III <<https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>> (дата звернення: 14.08.2019).

Поряд із диференціацією наук кримінального циклу спостерігається і їхня *інтеграція* (від лат. *integration* – об'єднання окремих частин у ціле), зумовлена, перш за все, тим, що ці науки досліджують окремі аспекти одного й того ж загального (узагальненого) для них об'єкта – злочинності і заходів, що застосовуються державою і суспільством у боротьбі з нею. Найбільш повно і рельєфно інтеграційні процеси проявляються у тому, що всі ці науки досить часто оперують одними і тими самими категоріями, поняттями і термінами, такими, наприклад, як “злочин”, “склад злочину”, “суспільно небезпечне діяння”, “вина”, “мотив”, “мета”, “спосіб вчинення злочину”, “покарання”, поняттями конкретних складів злочинів: “вбивство”, “крадіжка”, “грабіж”, “розбій”, “згвалтування” та ін. Причому всі науки кримінального циклу включають ці категорії, поняття і терміни у зміст свого понятійного апарату і використовують як логіко-юридичний інструментарій для вирішення завдань, що стоять перед кожною з них. Тому категорії, поняття і подібні терміни набувають значення “міждисциплінарних” чи “міжгалузевих”. Вони, безумовно, якісно доповнюють систему категорій, понять і термінів кожної з наук кримінального циклу, роблять їх понятійні апарати більш повними, ємними, логічно завершеними. З огляду на те, що названі “міждисциплінарні” поняття використовуються всіма вказаними науками, їх можна віднести до категорії “регіональних” понять⁷.

Однак слід відзначити, що більшість “міждисциплінарних” категорій, понять і термінів (“злочин”, “суспільно небезпечне діяння”, “склад злочину”, “вина”, “мотив” тощо) об'єктивно відображають різні аспекти таких соціально-правових явищ соціально-правової реальності, як злочин, покарання або кримінальної відповідальності, які є предметом дослідження безпосередньо науки кримінального права⁸. Тому зазначені елементи понятійного апарату виступають, перш за все, предметом науки кримінального права, яка і повинна передусім займатися їхнім аналізом і вивченням явищ та процесів реальної дійсності, що відображаються цими поняттями. Причому це не означає, що інші науки кримінального циклу не можуть розробляти названі категорії, поняття і терміни. Останні, як зазначалося, у низці випадків входять також до змісту понятійного апарату кримінології, кримінального процесу, криміналістики та інших наук кримінального циклу, а тому можуть бути предметом їх вивчення, оскільки при єдності предмета дослідження різні науки можуть ставити перед собою різні завдання і вирішувати їх різними, специфічними для них засобами, прийомами і методами й отримувати різні результати.

⁷ Див.: В Готт и А Урсул, *Общенаучные понятия и их роль в познании* (1975) 27.

⁸ *Велика українська юридична енциклопедія, т 17: Кримінальне право* (Тацій В гол редкол, Право 2017) 539-43.

Але обсяг і межі вивчення та використання “міждисциплінарних” категорій, понять і термінології названими науками, а також значення висновків кожної з них для інших суміжних галузей знання зовсім не однакові. Обумовлено це тим, що зазначені науки, перебуваючи в тісному взаємозв’язку, водночас різним чином співвідносяться між собою. Різні співвідношення цих наук є, зокрема, наслідком того, що одні з них являють собою фундаментальні науки, а інші – прикладні. У правознавстві, як відомо, здійснюється поділ наук і галузей права на фундаментальні та прикладні⁹. *Фундаментальні науки* розкривають сутність і закономірності розвитку явищ об’єктивного світу та відповідають на запитання: “що пізнається?” і “як пізнається?”. *Прикладні ж науки* вирішують завдання використання отриманих наукових знань про об’єктивну дійсність для вирішення конкретних практичних завдань і відповідають на запитання: “для чого пізнається?”¹⁰. Фундаментальні правові науки завжди первинні, слугують базисом для групи інших наук (сім’ї наук), бо містять такий відправний (установчий) логіко-юридичний “матеріал”, який лежить в основі прикладних наук. Тому науки, які вивчають проблему боротьби зі злочинністю, очевидно, також слід поділяти на фундаментальні і прикладні.

З викладеного випливає, що основою всіх наук кримінального циклу є наука кримінального права, завданням і предметом якої є пізнання злочину, покарання, кримінальної відповідальності, кримінального законодавства як явищ соціально-правової реальності, з’ясовує їх істотні ознаки, правові форми прояву, розробляє заходи щодо правильного застосування відповідного законодавства та його удосконалення тощо. Інші ж науки цього циклу, перебуваючи у нерозривному зв’язку з кримінальним правом, мають призначення забезпечувати реалізацію основних положень і приписів, що розробляються цією фундаментальною наукою. Так, нерозривним є зв’язок кримінального права з кримінологією, що має генетичний характер, оскільки кримінологія як самостійна галузь правової науки вийшла з кримінального права, спирається на розроблені наукою кримінального права питання злочину, склади конкретних злочинів, покарання, заходів боротьби зі злочинністю загалом. Тому кримінальне право є для кримінології, безумовно, базовою (фундаментальною і відправною) наукою¹¹. Водночас кримінологія,

⁹ Див: С Алексеев С. ‘Отрасли советского права: проблемы, исходные положения’ (1979) 9 Сов. гос. и право 20-1; А Васильев, *Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий теории права* (1976) 28-33.

¹⁰ В Кедров, ‘Соотношение фундаментальных и прикладных наук’ (1972) 2 Вопросы философии 45-53.

¹¹ *Теоретические основы предупреждения преступности* (1970) 70; М Панов та С Панова, ‘Кримінологія і кримінальне право: до проблеми співвідношення й міждисциплінарних наукових зв’язків’ [2018] 2(19) Вісник кримінологічної асоціації України 58-67.

зі свого боку, збагачує кримінальне право широким комплексом знань про злочинність, її причини, ефективність різних соціально-попереджувальних заходів у боротьбі з нею тощо¹². Отже, виявляється взаємний реальний вплив кожної з наук на іншу (їхня взаємодія).

Матеріальне кримінальне право, яке виступає предметом дослідження науки кримінального права, є нормативно-правовою базою для виникнення кримінальних процесуальних відносин. Останні, маючи свій самостійний зміст, виступають правовою формою встановлення в діях особи, визнаної винною у вчиненні суспільно небезпечного діяння, наявності складу злочину як обов'язкової умови кримінальної відповідальності та призначення відповідного покарання, що визначаються нормами кримінального права. Звідси випливає, що кримінально-процесуальні відносини є формою, в якій реалізуються кримінально-правові правовідносини¹³. На цій основі має вирішуватися і питання про співвідношення норм кримінального права і кримінального процесу, яке в юридичній науці вже давно розглядається як взаємовідношення форми та змісту в їхній діалектичній єдності: один і той же дух повинен оживляти судовий процес і закони, бо процес – це лише форма життя закону, а отже, прояв його внутрішнього життя¹⁴. Таким чином, матеріальне кримінальне право слугує змістом відповідної кримінально-процесуальної форми. Кримінально-процесуальний закон забезпечує реалізацію норм кримінального закону, а тому має допоміжний, “службовий” характер щодо норм матеріального права¹⁵. З цього випливає, що наука кримінального процесу, предметом якої є норми кримінально-процесуального права, зберігаючи основні риси фундаментальності, має щодо науки кримінального права “допоміжний”, “службовий” характер, а тому у цьому співвідношенні наук виконує функції науки прикладного характеру.

У тісному взаємозв'язку з науками кримінального права та процесу перебуває і криміналістика. Цей зв'язок також є генетичним, бо криміналістика бере свій початок, перш за все, у теорії кримінального права і кримінального процесу, де й відбувалося формування її основ. Тому вплив матеріального і процесуального права на криміналістику є надзвичайно великим. А. Піонтковський зазначав, що норми кримінального права мають визначальне значення для розуміння змісту об'єктивної істини в кримінальному процесі та кола тих обставин, які повинні

¹² В Филимонов, *Криминологические основы уголовного права* (Изд-во ТГУ 1981) 14-61.

¹³ Див.: М Ковалев, *Советское уголовное право: курс лекций, вып 1* (1971) 106-7.

¹⁴ К Маркс и Ф Энгельс, *Сочинения, т 1* (1955) 158.

¹⁵ Див.: В Каминская, ‘Взаимоотношение уголовного и уголовно-процессуального права’ (1975) 22 Вопросы борьбы с преступностью 84.

бути встановлені по кожній конкретній справі¹⁶. Поняття складу злочину, центральне для науки кримінального права, має істотне значення при побудові методик розслідування злочинів. Ознаки конкретних складів визначають у кінцевому підсумку предмет розслідування по кожній справі¹⁷. Не менш тісним є зв'язок між криміналістикою і наукою кримінального процесу. Ці процесуальні науки, зокрема, загальні положення теорії доказів, вказували Г. Міньковський і А. Ратинов, звичайно, є вихідними і визначальними для науки, що розробляє деталізовані рекомендації зі збирання і дослідження доказів¹⁸. Тому низка положень криміналістики базується на основі теорії кримінального процесу, наприклад, криміналістична тактика, рекомендації з планування слідства, виконання слідчих дій тощо. Вирішення питань криміналістичної техніки і тактики неможливе без застосування та неодмінного дотримання норм кримінального процесу, так само як і застосування більшості норм кримінального процесу потребує широкого й оптимального використання криміналістичних знань. Найважливішим завданням криміналістики є забезпечення правильного і точного застосування норм кримінального права та процесу. У зв'язку з цим видається обґрунтованим твердження про те, що криміналістика є прикладною наукою щодо кримінального та кримінально-процесуального права, а отже, щодо наук кримінального права та кримінального процесу¹⁹.

Таким чином, наука кримінального права, поєднуючи в собі риси фундаментального і прикладного знання, являє собою щодо кримінології, кримінального процесу, криміналістики та інших суміжних наук фундаментальну науку, є теоретичною і нормативною базою всіх наук кримінального циклу. Отже, ці науки перебувають не тільки у відношеннях *координації*, а й *субординації*, тобто підпорядкування, причому визначальне значення у їх субординуючому співвідношенні має наука кримінального права. Отже, є підстави стверджувати, що у випадках використання положень науки кримінального права іншими науками кримінального циклу останні при розробці питань, які впливають із предмета їх дослідження, та одночасно належать кримінальному праву, мають виходити з основних положень теоретичних розробок науки кримінального права. Стосовно питання, яке досліджується, це означає, що зазначені науки, використовуючи категорії, поняття і терміно-

¹⁶ А Пионтковский, 'К вопросу о теоретических основах советской криминалистики' (1955) 6 Советская криминалистика на службе следствия 11.

¹⁷ Див.: Н Селиванов и др, *Советская криминалистика. Теоретические проблемы* (1978) 31.

¹⁸ Див.: Г Миньковский и А Ратинов, 'О предмете криминалистики и ее соотношении с другими отраслями научного знания' (1979) 30 Проблемы борьбы с преступностью 147.

¹⁹ Див.: А Васильев, 'Критические замечания о соотношении криминалистической и уголовно-процессуальной теории доказательств' (1979) 4 Сов. гос. и право 87-9; Г Матусовский, *Криминалистика в системе научных знаний* (1976) 20-3.

логію, що розробляються наукою кримінального права і відносяться до класу “міждисциплінарних”, користуються ними загалом як даними. М. Ковальов зазначав, що кримінологія такі категорії (кардинальні поняття), як “злочин”, “склад злочину”, “вина”, “співучасть у злочині”, “суб’єкт злочину”, “незакінчений злочин”, “злочин” тощо, формулювання окремих складів злочинів черпає з кримінального законодавства і з кримінально-правової теорії та не може довільно їх інтерпретувати²⁰. О. Джужа вважає, що кримінально-правова теорія та заснований на ній кримінальний закон дають юридичну характеристику злочинам і злочинцям (суб’єктам злочину – М. П.), що є обов’язковим для кримінології²¹. На думку В. Камінської, при вживанні в процесуальному законі кримінально-правового поняття йому не може надаватися інше значення порівняно з кримінальним законом²². Точно так, вважав і Р. Белкін, криміналістика не розробляє питань кримінального права, а бере готові рішення цієї науки²³.

Викладене дає підстави стверджувати, що міждисциплінарні категорії, поняття і термінологія, які розробляються наукою кримінального права і використовуються іншими суміжними науками, характеризуються досить високим рівнем абстрагування. Вони володіють основними суттєвими ознаками, що визначають сутність явищ, які відображаються цими поняттями, і тому не створюються, а використовуються (“акумлюються”, “асимілюються”) кримінологією, кримінальним процесом, криміналістикою як дані (нааявні). Тому зазначені науки як такі, що перебувають у відношеннях субординації з наукою кримінального права, при використанні категорій, понять і термінів, що відносяться до класу міждисциплінарних та виступають предметом науки кримінального права, мають виходити із того змісту й обсягу, які вкладає в них наука кримінального права.

Однак запропонований підхід поділяють не всі науковці. Деякі з них вважають, що кожна з наук кримінального циклу, оперуючи поняттями, що відносяться до класу “міждисциплінарних” і є предметом науки кримінального права, може трактувати їх по-різному і вкладати в них різний зміст. Так, Ю. Блувштейн, Н. Добринін і С. Курганов стверджують, що в кримінології у кримінально-правові поняття науковці-кримінологи можуть вкладати свій зміст²⁴. Д. Шестаков вважає, що наука про

²⁰ Див.: М Ковалев, ‘О роли научных понятий в уголовном праве и криминологии’ (1980) 5 Правоведение 58.

²¹ Українська кримінологічна енциклопедія (Черней В та Сокурєнко В заг ред, Джужа О та Литвинов О упорядник (Золота миля 2017) 361.

²² Каминская (н 14) 98-9.

²³ Див.: Р Белкин, *Теория отражения и методологические проблемы советской криминологии* (1970) 38.

²⁴ Ю Блувштейн и Н Добрынин, *Основания криминологии (опыт логико-философского исследования)* (1990) 45; С Курчанов, ‘О стереотипах в криминологии’ (1998) 1 Гос. и право 61-2.

злочинність, не замикаючись на кримінально-правовому визначенні злочину, має потребу розробити своє особисте кримінологічне поняття, яке більшою мірою відповідає його суті. Він запропонував у *кримінології під злочинном* розуміти діяння, що становить для людини і суспільства значне зло, безвідносно до визнання такого діяння як злочину у законі²⁵. Близькі погляди до цієї позиції (що суперечить закону про кримінальну відповідальність – М. П.) висловлювали й інші науковці-кримінологи²⁶. У криміналістиці Г. Зуйков та І. Жорданія вважають, що кримінальне право, криміналістика, кримінологія при вивченні способу вчинення злочину, абстрагуючись від тих його сторін, які для них байдужі, вивчають *різні за змістом* (курсив наш. – М. П.) поняття, за допомогою яких досліджується один і той самий об'єкт²⁷. Подібні девіації мають місце і у законотворенні, коли при розробці й прийнятті нормативно-правового акта у певній галузі запозичуються і використовуються поняття чи терміни іншої галузевої приналежності, які, однак, ще недостатньо ґрунтовно розроблені чи не апробовані наукою і практикою, або такі, яких ця наука ще “не знає”, або навколо яких тільки точаться дискусії. З цього приводу звертають на себе увагу недоліки у рішенні Верховної Ради України при прийнятті Законом України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) (набрав чинності 20 листопада 2012 р.)²⁸, в якому передбачені особливості досудового розслідування (дізнання) *кримінальних проступків* (п. 7 ч. 1 ст. 3, ст. 215, статті 298–302 КПК України). Але очевидно, що на той час категорія кримінального права “кримінальний проступок” ще не була відома кримінальному законодавству України (вона лише обговорювалася у наукових колах), а тому, безперечно, не могла використовуватися в КПК України для вирішення як кримінально-процесуальних, так і кримінально-правових питань для законодавчої регламентації дізнання досить важливої сфери діяльності держави у боротьбі зі злочинністю. Лише 22 листопада 2018 р. Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень”²⁹ (набрав чинності з 1 січня 2020 р.), ця кримінально-правова

²⁵ Д Шестаков, *Криминология: преступность как свойство общества. Краткий курс* (2001) 80.

²⁶ Л Кондратюк и В Овчинский, ‘Еще раз о криминологическом понятии преступности и преступления’ (2004) 9 Журнал российского права 113-9.

²⁷ Див.: Г Зуйков, ‘Криминологическое понятие и значение способа совершения преступления’ (1967) 15 Труды Высшей школы МООП СССР 54; И Жордания, *Структура и правовое значение способа совершения преступления* (1977) 91.

²⁸ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>> (дата звернення: 04.08.2019).

²⁹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22 листопада 2018 р. № 2617-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19>> (дата звернення: 04.08.2019).

категорія була законодавчо визначена шляхом внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України (частини 1, 2 ст. 12) і КПК України і таким чином раніше допущена помилка була виправлена. Подібні негативні практики у законотворчій діяльності, безумовно, вкрай не бажані.

Аналізуючи зазначені вище позиції науковців і практику законотворення, зауважимо, що зміст будь-якого поняття, як відомо, утворює сукупність основних істотних ознак явищ (об'єктів), що становлять обсяг поняття. Тому, якщо дотримуватися вказаних суджень і практики, то потрібно визнати, що кожна з названих наук може визнавати істотними різні, навіть несуттєві ознаки одних і тих самих явищ (об'єктів). Але таке рішення є помилковим, оскільки істотні ознаки, що утворюють зміст “міждисциплінарних” понять, відображають сутність явищ реальної дійсності, яка безвідносна щодо того, яка з наук кримінального циклу прагне її пізнати. Крім того, подібний підхід не враховує фундаментального і визначального значення науки кримінального права (основою якої є нормативно-правова система – кримінальне законодавство) щодо інших наук кримінального циклу.

Викладене при цьому зовсім не виключає можливості розробки міждисциплінарних категорій, понять і термінології, що відносяться до понятійного апарату науки кримінального права, у кримінології, кримінальному процесі та криміналістиці. Але ознаки, що утворюють зміст зазначених категорій, понять і термінів у цих суміжних науках, повинні бути похідними від основних істотних ознак елементів понятійного апарату науки кримінального права. Тому вказані категорії, поняття, терміни в зазначених науках (у кримінології, криміналістиці тощо) повинні мати похідний характер відносно елементів понятійного апарату кримінального права. Особливість цих елементів полягає в тому, що вони характеризують явища об'єктивної дійсності з урахуванням завдань, що стоять перед зазначеними науками і впливають із предмета їх дослідження.

Наука кримінального права, маючи особисту відносно струнку і завершену систему категорій, понять і термінології, водночас у низці випадків використовує відповідні елементи понятійних апаратів інших наук прикладного характеру, що відносяться до кримінального циклу і включає їх таким чином до свого понятійного апарату. Так, в Особливій частині кримінального права вживаються поняття “арешт”, “привід”, “затримання”, “вирок”, “рішення”, “вирок суду”, “свідок”, “перекладач” та інші, що належать до кримінального процесу, поняття: “вогнепальна зброя”, “холодна зброя” тощо, які розробляються криміналістикою. Так само криміналістика у багатьох випадках спирається на поняття, що роз-

робляються наукою кримінального процесу, а також на теоретичні положення із кримінології. Аналогічно кримінальний процес та кримінологія оперують поняттями і термінами, які розробляє криміналістика. Отже, у всіх вказаних випадках має місце взаємопроникнення наук (яскраво виражена інтеграція), що спостерігається на рівні окремих елементів їх понятійних апаратів. Причому використання кожною із цих наук понять і термінів, що відносяться до суміжних галузей знань, не повинно мати, як видається, довільний характер. Відомо, що наукові поняття суб'єктивні за характером їх утворення, але об'єктивні у своїх витоках, генезі, загалом нерозривно пов'язані з об'єктивним світом і відображають його в узагальнених і суттєвих ознаках. Розробляючи "свої" поняття, кожна з наук кримінального циклу з'ясовує сутність відповідних об'єктивних явищ і фіксує їх у поняттях. Таким чином, зміст категорій, понять і термінів цих наук у кінцевому підсумку визначається явищами об'єктивного світу, що входять у предмет їх дослідження. Тому якщо та чи інша наука кримінального циклу включає в свій понятійний апарат поняття і терміни суміжних наук, що не відносяться до класу "міждисциплінарних" понять, тобто розробляються безпосередньо не наукою кримінального права, а іншими науками, то повинна користуватися ними як даними (наявними) і виходити з того змісту, який вкладають у ці поняття відповідні науки. Інше рішення суперечило б логіці наукового аналізу, унеможливило б дослідження проблем, що стоять перед кожною з наук кримінального циклу, особливо в сферах, де ці науки тісно стикаються одна з одною.

Висновки. Сформульовані положення і пропозиції щодо співвідношення та взаємозв'язку понятійних апаратів наук кримінального циклу мають важливе значення як для організації і проведення наукових досліджень у вказаних науках, так і для вирішення практичних питань у сфері боротьби зі злочинністю, зокрема, в законотворчій і правозастосовній діяльності. Визначальною домінантою у цій діяльності і головною метою має бути досягнення узгодженості й несуперечливості понятійних апаратів наук кримінального циклу – їх категорій, понять і юридичної термінології, особливо у ситуаціях, коли одна галузь знань (науки) використовує певні елементи понятійного апарату іншої. Тракткування у подібних випадках відповідних категорій понять і термінів, що відносяться до класу "міждисциплінарних", має здійснюватися на викладених вище наукових засадах. З огляду на це вважаємо неприпустимим різне визначення і трактування одних і тих самих категорій, понять і юридичних термінів, що використовуються у суміжних (споріднених), але все ж таки різних науках кримінального циклу, і відносяться до класу

“міждисциплінарних”. Визначальним у цьому разі є їхнє трактування у кримінальному праві. Це має особливе значення у науках, до предмета яких відносяться (як їх нормативно-правова основа) відповідні галузі законодавства: кримінальне, кримінально-процесуальне, кримінальне виконавче. Ці законодавчі системи мають бути чітко скоординовані, а їх понятійні апарати логічно узгоджені, протиріччя і різні трактування одних і тих самих категорій, понять і термінів у цих різних (але споріднених) галузях законодавства неприпустимі.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Belkin R, *Teoriya otrazhenija i metodologicheskie problemy sovetskoj kriminalistiki* [Theory of Reflection and Methodological Problems of Soviet Criminalistics] (1970) (in Russian).
2. Bluvshstejn Ju i Dobrynin N, *Osnovaniya kriminologii (opyt logiko-filosofskogo issledovanija)* [Foundations of Criminology (An Experience of Logical and Philosophical Research)] (1990) (in Russian).
3. Filimonov V, *Kriminologicheskie osnovy ugovnogo prava* [Criminological Foundations of Criminal Law] (Izd-vo TGU 1981) (in Russian).
4. Gott V i Ursul A, *Obshhenauchnye ponjatija i ih rol' v poznanii* [General Scientific Concepts and Their Role in Cognition] (1975) (in Russian).
5. Kovalev M, *Sovetskoe ugovnoe pravo: kurs lekcij* [Soviet Criminal Law: A Course of Lectures], vyp 1 (1971) (in Russian).
6. Matusovskij G, *Kriminalistika v sisteme nauchnyh znaniy* [Criminalistics in the System of Scientific Knowledge] (1976) (in Russian).
7. Panov N, *Problemy metodologii formirovanija ponjatijnogo apparata juridicheskoy nauki* [Issues Pertaining to the Methodology of Forming the Conceptual Framework of Legal Science] (Pravo 2011) (in Russian).
8. Selivanov N i dr, *Sovetskaja kriminalistika. Teoreticheskie problemy* [Soviet Criminalistics. Theoretical Issues] (1978) (in Russian).
9. Shestakov D, *Kriminologija: prestupnost' kak svojstvo obshhestva. Kratkij kurs* [Criminology: Crime as a Feature of Society. A Short Course] (2001) (in Russian).
10. Vasil'ev A, *Pravovye kategorii. Metodologicheskie aspekty razrabotki sistemy kategorij teorii prava* [Legal Categories. Methodological Aspects in the Development of the System of Categories in the Theory of Law] (1976) (in Russian).
11. Zeleneckij V, *Obshhaja teorija bor'by s prestupnost'ju. 1. Konceptual'nye osnovy* [General Crime Combating Theory. 1. Conceptual Foundations] (Osnova 1994) (in Russian).
12. Zhordanija I, *Struktura i pravovoe znachenie sposoba sovershenija prestuplenija* [Structure and Legal Significance of Modus Operandi] (1977) (in Russian).

Edited books

13. *Filosofija: Jenciklopedicheskij slovar'* [Philosophy: Encyclopedic Dictionary] (Ivin A red, Gardarika 2004) (in Russian).

14. Klochkov V (otv red), *Teoreticheskie osnovy preduprezhdenija prestupnosti [Theoretical Foundations of Crime Prevention]* (1970) (in Russian).
15. Marks K i Jengel's F, *Sochinenija [Works], t 1* (1955) (in Russian).
16. *Ukrainska kryminolohichna entsyklopediia [Ukrainian Criminological Encyclopedia]* (Chernei V ta Sokurenko V zah red, Dzhuzha O ta Lytvynov O uporiadnyk (Zolota mylia 2017) (in Ukrainian).
17. *Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia [Great Ukrainian Legal Encyclopedia], t 17: Kryminalne pravo [Criminal Law]* (Tatsii V hol redkol, Pravo 2017) (in Ukrainian).

Journal articles

18. Alekseev S. 'Otrasli sovetskogo prava: problemy, ishodnye polozhenija' ['Branches of Soviet Law: Issues, Initial Provisions'] (1979) 9 Sov. gos. i pravo 20-1 (in Russian).
19. Vasil'ev A, 'Kriticheskie zamechanija o sootnoshenii kriminalisticheskoi i ugovolno-processual'noj teorii dokazatel'stv' ['Critical Remarks on the Correlation of Criminalistic and Criminal Procedure-Based Theory of Proof'] (1979) 4 Sov. gos. i pravo 87-9 (in Russian).
20. Zujkov G, 'Kriminalisticheskoe ponjatie i znachenie sposoba sovershenija prestuplenija' ['Criminalistic Concept and Meaning of Modus Operandi'] (1967) 15 Trudy Vysšej shkoly MOOP SSSR 54 (in Russian).
21. Kaminskaja V, 'Vzaimootnoshenie ugovolnogo i ugovolno-processual'nogo prava' ['Relationship Between Criminal Law and Law of Criminal Procedure'] (1975) 22 Voprosy bor'by s prestupnost'ju 84 (in Russian).
22. Karpec I, 'Sootnoshenie kriminologii, ugovolnogo, ispravitel'no-trudovogo prava' ['Correlation of Criminology, Criminal Law, and Correctional Labor Law'] (1981) 4 Sov. gos. i pravo 77-9 (in Russian).
23. Kedrov V, 'Sootnoshenie fundamental'nyh i prikladnyh nauk' ['Correlation of Fundamental and Applied Sciences'] (1972) 2 Voprosy filosofii 45-53 (in Russian).
24. Kovalev M, 'O roli nauchnyh ponjatij v ugovolnom prave i kriminologii' ['On the Role of Scientific Concepts in Criminal Law and Criminology'] (1980) 5 Pravovedenie 58 (in Russian).
25. Kondratjuk L i Ovchinskij V, 'Eshhe raz o kriminologicheskom ponjatii prestupnosti i prestuplenija' ['Once Again on the Criminological Concept of Criminality and Crime'] (2004) 9 Zhurnal rossijskogo prava 113-9 (in Russian).
26. Kurchanov S, 'O stereotipah v kriminologii' ['On Stereotypes in Criminology'] (1998) 1 Gos. i pravo 61-2 (in Russian).
27. Min'kovskij G i Ratinov A, 'O predmete kriminalistiki i ee sootnoshenii s drugimi otrasljami nauchnogo znanija' ['On the Subject Matter of Criminalistics and its Relation to Other Branches of Scientific Knowledge'] (1979) 30 Problemy bor'by s prestupnost'ju 147 (in Russian).
28. Piontkovskij A, 'K voprosu o teoreticheskikh osnovah sovetskoj kriminalistiki' ['On the Issue of Theoretical Foundations of Soviet Criminalistics'] (1955) 6 Sovetskaja kriminalistika na sluzhbe sledstvija 11 (in Russian).
29. Panov M ta Panova S, 'Kryminolohiia i kryminalne pravo: do problemy spivvidnoshennia y mizhdystsyplinarykh naukovykh zv'iazkiv' ['Criminology and Criminal Law: On the Issue of Correlation and Interdisciplinary Scientific Relations'] [2018] 2(19) Visnyk kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy 58-67 (in Ukrainian).
30. Panov M, 'Poniatiiinyi aparat kryminalnogo prava ta yoho naukovie i praktychne znachennia' ['Conceptual Framework of Criminal Law and its Scientific and Practical Significance'] (2018) 4 Pravo Ukrainy 205-22 (in Ukrainian).

Mykola Panov

ON THE CORRELATION BETWEEN AND INTERRELATION
OF CONCEPTUAL FRAMEWORKS OF THE SCIENCES
WITHIN THE CRIMINAL CYCLE

ABSTRACT. The article focuses on the study of the correlation between and interrelation of conceptual frameworks which can be seen in the sciences comprising the criminal cycle: criminal law, criminal procedure, criminal executive law, criminology, criminalistics, etc., which line up with each other mostly on the basis of the issue of subject matter and pragmatics common for them. More in its generalized form – as a problem. More than combating crime that rests upon a cross-sectoral fundamental scientific basis – the “general theory of combating crime”. The methodological basis upon which these sciences correlate is comprised by the methods of differentiation and integration. The method of differentiation underlies the division of crime-combating knowledge into separate, relatively self-standing groups and their recognition as independent legal sciences. The method of integration points at the processes of convergence and interaction of the sciences, their interpenetration at the level of individual elements of conceptual frameworks: legal categories, concepts, legal terms. Standing separately among them is the class of “interdisciplinary” ones which are used by each science of the criminal cycle (in particular, “crime”, “criminal liability”, “corpus delicti”, “punishment”, “crime perpetrator”) and at the same time are the subject matter of research and elaboration, first of all, in the criminal law science. Based on the division of all sciences within the criminal cycle into fundamental and applied ones, the author proves the need to interpret “interdisciplinary categories, concepts and terms”, where they are used in applied sciences, with due regard for the content and scope which they comprise, mainly, via the science of criminal law being the fundamental science as regards other sciences of this cycle. Other categories, concepts and terms are the subject matter of other (applied) sciences of the criminal cycle. In each case, they should be considered with due regard for their interpretation in the sciences of which they are the subject matter. The proposals and recommendations formulated by the author are essential for the development of scientific research, as well as in the context of law-making and law application.

KEYWORDS: conceptual frameworks of sciences within criminal cycle; legal categories; legal concepts; legal terminology; differentiation of sciences; integration of sciences; interdisciplinary categories, concepts, terms.